

Emine GENÇ

Yüksek Lisans Öğrencisi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology
Samsun, Türkiye
gnc.emine@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3304-2904
Ror Id: <https://ror.org/028k5qw24>

İnsanın Anlam Arayışında Kurgunun ve Mitlerin Rolü

The Role of Myths and Fiction in
Man's Search for Meaning

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 29 Ekim 2022 / 29 October 2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Kasım 2022/20 November 2022
Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık 2022 / 31 December 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf | Citation

Genç, Emine. "İnsanın Anlam Arayışında Kurgunun ve Mitlerin Rolü", *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 3 (Aralık 2022), 247-266.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
*This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected.*

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Emine Genç).

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Öz

İnsan daima soru sorma, anlamlandırma çabası ve inanma ihtiyacı içindedir. Bu çaba ilkçağlardan beri süregelmektedir. Soru sorma ve anlamlandırma sürecinde başat aracı ise dildir. Çeşitli kurgu ve anlatılar dil kullanılarak oluşturulmakta ve anlamlı hale getirilmektedir. Oluşturulan kurgu türlerinden biri de mitlerdir. Mitler, insanlığın soru ve cevapları hakkında bizlere ipucu vermektedir. Bu üretim sürecine paralel olarak dinî yorumlar da insanlara anlam ve cevaplar sunmaktadır. Dinî yorumların ve mitlerin kesiştiği ve karşılıklı etkileşim halinde olduğu açıktır. Bazı teoriler modern dönemlerde bilimin ilerlemesiyle sorulara kurgulardan ziyade bilim ile cevap bulunacağını iddia etmektedir. Çalışma boyunca dinî boyutu ön planda tutulmak üzere insanın anlatıcı kimliği ile gelişen anlatı geleneği ve kurgunun gerçeği yansıtma imkânı tartışılmaktadır. Bu bağlamda kurgu ürünü olan mitler ve mitlerin modern dönemdeki dönüşümü ve durumu incelenmekte; mitlerin değişen modern dünyada insanın anlam arayışıyla birlikte varlığını devam ettirdiğine dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Antropoloji, Dil, Homo Narrans, Anlam Arayışı, Mit, Kurgu.

The Role of Myths and Fiction in Man's Search for Meaning**Abstract**

People always need to ask questions, try to make sense of it, and believe. This effort has been going on since ancient times. The dominant tool is language in asking questions and making sense of it. Various fiction and narratives are created using language and made meaningful. One of the fictional genres created is myths. Myths give us clues about humanity's questions and answers. In parallel with this production process, religious interpretations also offer meaning and responses to people. It is clear that religious interpretations and myths intersect and interact. Some theories claim that with the advancement of science in modern times, questions will be answered with science rather than fiction. Throughout the study, the narrative tradition developing with the narrator's identity as a human being and the possibility of the fiction to reflect the truth is discussed, keeping the religious dimension in the foreground. In this context, myths that are fictional products and the transformation and status of myths in the modern period are examined; It is

pointed out that myths continue to exist in the changing modern world along with the search for meaning.

Keywords: Sociology of Religion, Anthropology, Language, Homo Narrans, Search for Meaning, Myth, Fiction.

Giriş

Arapça n-ş-e (نشأ) kökünden gelen inşa sözcüğü; yaratma, kurma, yapılandırma, kompoze etme¹ anlamlarına gelmektedir. Biçimlendirme, oluşturma, ortaya çıkarma ihtiyacından gelen bu inşa süreci tarih boyunca var olagelmıştır. Kişinin kendini inşa ederken kullandığı en önemli araç ise dildir. Öyle ki evrimsel açıdan homo sapiens'i diğer *homolardan* ayıran ve üstün kılan özellik dili kullanma becerisidir. Oysa diğer canlı türlerinin arasında da farklı iletişim becerileri bulunmaktadır. Öyleyse homo sapiens'in dilini farklı kılan özellik nedir?

Bu soruya Y. Noah Harari *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens* adlı eserinde şöyle cevap vermektedir:

*“Efsaneler, mitler, tanrılar ve dinler ilk kez Bilişsel Devrim sayesinde ortaya çıktı. Daha önce pek çok hayvan ve insan türü “Dikkat et! Bir aslan!” diye uyarı gönderebiliyordu, ama Bilişsel Devrim sayesinde, Homosapiens “aslan kabilemizin koruyucu ruhudur” deme becerisini kazandı. Kurgular hakkında konuşabilme becerisi, Sapiens dilinin en özgün yanıdır.”*²

Bu noktada “kurgular hakkında konuşabilme becerisi” ifadesine dikkat çekmek istiyoruz. Kurguyu a ve b hakkında bir ilişki kurarak c'yi ortaya çıkarma süreci olarak ele alabiliriz. Bu durumda “c” insanın inşa ürünü olarak ifade edilebilir. Denilebilir ki insan, kendini inşa

¹ Nişanyan Sözlük, “İnşa” (Erişim 7 Haziran 2022).

² Y. Noah Harari, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, çev. Ertuğrul Genç, (İstanbul: Kolektif Kitap), 2015, 36.

etmek için bir kurgulamaya ihtiyaç duymaktadır. Oluşturduğu kurgu ise kendi gerçekliğidir. İnsan oluşturduğu bu kurguları “mit, hikaye, masal” şeklinde isimlendirmiştir. Bu isimlendirmeden görüleceği gibi kurgu, mit kavramını içerisine almaktadır. Her kurgu, mit olmamasına rağmen; her mit, kurgudur. Fakat zaman içerisinde iki kavram arasındaki ilişki çift yönlü olmaya başlamış, oluşturulan kurgular var olan mitlerden beslenmeye başlamıştır. Bu döngüsel ilişki, zamanın lineer ilerleyişine karşın insanlığın benzer sorular etrafında dolaşması veya insan zihninin şekillenmesinde anlatıların - ki bu anlatıların içerisinde mitler de yer alır- etkili olmasından kaynaklanmaktadır.

Tam bu noktada karşımıza bir homo türü olarak *homo narrans* çıkmaktadır. Homo narrans isimlendirmesi “hikaye anlatan insan”ı ifade etmek için kullanılan *homo* terimidir.³ Hikaye anlatımı, geçmişten bugüne değin varlığını sürdüren bir eylemdir. Halk hikayeleri, masallar, destanlar, romanlar gibi diğer kurmaca eserler üzerinden bir anlatı ve işaret etme ihtiyacında olan insan, *narrans* kimliğini daima devam ettirmektedir.

Bu noktada sorulması gereken birkaç soru ortaya çıkmaktadır. Kurgu inşasında dil, tek başına yeterli midir? Kurgusal metinler yalnızca bir metin/anlatı mıdır? Modern dünyada kurgu ve dil kendini nasıl göstermektedir? İnsanın anlam arayışında mit ve kurgunun önemli bir yeri olduğunu ve bu nedenle modern dönemde formları değişse de bunların dini kültürel yaşam alanlarında varlıklarını devam ettirdiklerini söyleyebiliriz. Yazımız boyunca bu iddia ve sorulardan hareketle *homo narrans*’ın anlatıcı kimliği ile gelişen anlatı geleneğini ve kurgunun gerçeği yansıtma imkanını dinî boyutuyla ilişkili olarak tartışmaya çalışacağız.

³ Wikipedia, “Aranan: Homo Narrans” (Erişim 8 Temmuz 2022).

1. Dilin Gelişimi ve Önemi

Kurgusal metinleri tartışmadan önce kurguyu oluşturan ana aracı yani dili ele almak gerekir. Ergin'e göre dil, "...insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine özgü kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimâî bir kurumdur."⁴ Dilin içtimai bir kurum olarak ele alınması; aynı zamanda dilin kurumsallaşmadaki rolüne de vurgu yapmaktadır. Dil sayesinde örülen ağlar, bireyler arası ilişkileri sağlamlaştırmakta; aynı zamanda ortak bir bilinç ve iletişim sahası oluşturmaktadır.

Dilin seslerden örülmüş özelliğinin yanı sıra bedensel dil veya nesnelere yüklenen anlamların oluşturduğu iletişimin varlığı da dikkate alınmalıdır. Farklı boyutları sayesinde dil, kendi etki alanını geliştirirken aynı zamanda da dilin "sesle örülmüş" yönü etki kaybına uğrayabilmektedir.

Eco'nun "hermenötik anlam" olarak kavramsallaştırdığı yorum ölçütünde her şey dile dönüşürken dil ise anlatım gücünü kaybetmektedir.⁵ "Anlatımda kullanılan gereçler, dilsel ya da görüntüsel her ne olursa olsun ortaya çıkan anlam, anlatım ve içeriğin kültürel uzlaşımından doğmaktadır."⁶ Örneğin kapının önünde duran bir ayakkabı veya gelinin beline bağlanan kırmızı kurdelenin bir iletişim biçimi olduğu açıktır. Tüm bunlar herhangi bir sözel

⁴ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Basım, 2009), 3.

⁵ Ebru Güzel - Arzu Karakurt, "Dil Yozlaşması ve Söyleyiş Bozukluğu: "Televizyon Reklamlarının Göstergibilimsel Açından Çözümlemesi", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 2/4 (2016), 3.

⁶ Umberto Eco, "Bir Göstergibilim Kuramının Sınırları ve Ereklere", çev. Gül Işık, *Yazko Çeviri* 2/9 (Kasım-Aralık 1982), 43.

açıklamaya ihtiyaç kalmaksızın mesajını alıcıya iletmekte ve kültürün parçası olmaktadır.

Böylelikle dilin, kültürle karşılıklı bir etkileşim içerisinde olan bir yapı olduğunu ifade edebiliriz. Öyle ki dil, kültür oluşumundan etkilenirken dil aktarımı da kültür aktarımıyla paralel olarak başarılı olmaktadır. “Yeni bir dil öğrenimi için, var olan dil öğrenme potansiyeli, kültürel yapıyla⁷ (gramer, sözcük, anlam, konuşma ve yazma olarak) biçimlenen dil varlığına entegre olmak durumundadır.”⁸ Dil, yaşamın ve kültürün dönüşümlerine uyum sağlarken aynı zamanda bu yaşam pratiğini insanlar, toplumlar, nesiller ve devirler arasında taşıyan bir araçtır.⁹ Taşınan kültürü ise mitler aracılığıyla görebiliriz. İnsanlık önemli gördüğü ve belki cevabını bulamadığı her konuyu bir anlatı haline dönüştürmüştür. Bu sayede hem sorulara cevap bulmayı hem de gelecek kuşaklara cevapları aktarmayı amaçlamıştır. Bu aktarım süresince bilimsel ve kültürel değişimlerin olması kaçınılmaz bir gerçektir.

Başta sormuş olduğumuz soruya dönecek olursak kurgu inşasında dilin sözel, sembolik ve ileti yönü başat bir rol oynamaktadır. Ancak kültür ve anlamlandırma arayışı da kurgu oluşturmayı, örneğin mitlerin oluşumunu gerekli kılmaktadır.

⁷ Bu konuda Pidgin-Creole teorisine bakılabilir. Kısaca ifade edilecek olursa a dilinin baskın bir b dili ile karşılaşması sonucunda, baskın dilin grameri ve isimleri daha fazla olmasına rağmen iki temel dilden farklı bir c dili ortaya çıkmaktadır. Yeni çıkan bu dil Pidgin dilidir. Pidgin dili sonraki nesle aktarırsa Creole dili haline gelmiş olur. Burada baskın dilin etkinliğini belirleyen faktörlerden biri o dile ait kültürün ne ölçüde aktarıldığıdır. Bkz: Ethem Yıldız, *Din ve Bilişsel Sosyoloji Bağlamında Postmodern Kimlik Sorunsalı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 152.

⁸ Yıldız, *Din ve Bilişsel Sosyoloji Bağlamında Postmodern Kimlik Sorunsalı*, 152.

⁹ Yıldız, *Din ve Bilişsel Sosyoloji Bağlamında Postmodern Kimlik Sorunsalı*, 157.

Dolayısıyla dil, kültür, kurgu döngüsel olarak etkileşim halindedir. Öyleyse, değişim süreci içerisinde insanlığın anlatı ve mitlere bakışının dil, kültür ve kurgu etkileşiminde şekillendiğini söyleyebiliriz.

2. Kendini Arama Sürecinde Destan ve Mitler

İnsan bildiği ve kavradığı anda soru sormaya başlamaktadır. Homo sapiens de bazı sorulara cevap arayarak varlığını sürdürmüştür. Dil ise soruların oluşmasına aracılık etmektedir. Öyleyse diyebiliriz ki dil, varlığın kanıtıdır. Öyleyse insan neyi bilmektedir? Homo Sapiens'i diğer canlılardan ayıran “bilme durumu” nedir?

Bilme durumunun ortaya çıkardığı ürünlerin mit olarak isimlendirildiğini ifade etmiştik. Neotendral gömütleri, mitlerin ortaya çıkış nedeni hakkında bize bazı ipuçları vermektedir: Ölüm korkusu, dinsel ritüeller, ölüm sonrası yaşam ve öğretici anlatılar.¹⁰ Homo sapiens'i *sapiens* yani bildiğini bilen haline getiren şey eskatolojik bilinçtir. Öyle ki Gilgamiş Destanı -ki bilinen en eski yazılı anlatıdır- gibi Doğu anlatılarına veya Homeros ve İlyada gibi Batı kökenli anlatılara baktığımızda genelde ortak bir temanın işlendiği görülmektedir: Ölüm. Nitekim insanın ölüme bakışı diğer canlılardan farklıdır.¹¹ Ölüm bilgisine sahip olan insan, hayatı anlamlandırmak için bir dizi yola başvurmuş ve bunu aktarma gayreti içinde olmuştur. Hayatı anlamlandırma süreci ise “ben kimim?” sorusuyla başlamaktadır. Bu sorunun sorulması ve cevaplanması ise dil ile mümkündür. Dil sayesinde oluşturulan kurguların bu sorulara bir cevap arayışı olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, (İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2005), 8-9.

¹¹ Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, 7.

Kimi antropolog ve sosyologlara göre dinlerin temelinde de insanlar tarafından oluşturulan bu kurgular bulunmaktadır. Burnett Tylor, din oluşumunu bireylerin, günlük hayatta açıklayamadıkları üzerine yaptıkları kurgu olarak ele almaktadır. Ayrıca Tylor dini, animizm inancından başlayarak dönüşen evreler sistemi olarak tanımlamaktadır. Tylor'a göre din eğer, insanların anlamakta ve açıklamakta zorlandıkları durumları aydınlatma çabaları sonucu ortaya çıkmış bir gerçeklik ise, bilim daha iyi açıklamalar sundukça din çöküşe geçecektir.¹² Benzer şekilde Frazer da dini aşamalandırmakta ve büyü, din ve bilim olarak üç basamağa ayırmaktadır. Ayrıca Frazer'a göre din, ilişkileri ve olayları anlamlandırmak için oluşturulmuştur.¹³ Freud ve Durkheim ise dini totemler üzerine inşa etmişlerdir. Freud, dini süper egonun yanılsaması olarak ele almaktadır. Freud'a göre aslında bütün evrensel büyük anlatılar birer yanılsamadır.¹⁴ Durkheim ise dinin ilkel toplumlardaki işlevinin ritüeller ve kolektif yansımalarla topluluk üyeleri arasındaki dayanışmayı geliştirmek ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak olduğunu göstermeye çalışmıştır. "Durkheim için din, toplumun kendisiyle ilgili bilinçlenmesi sonucu oluşan semboller sistemidir. Ona göre dinsel olgular, idealler, semboller ve kutsallık, güç ve temsiliyet ile tanımlanmaktadır. Yaratıcı güç düşüncesi ise bir toplumun inanç ve temsiliyetinin kolektif nesnesidir."¹⁵

Antropolog Bronislaw Malinowski ise dinî tecrübeler ile toplumsal acı ve gerilimler üzerinde durmaktadır. Malinowski'ye göre

¹² Mehmet Cem Şahin, "Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20 / 2 (Ağustos 2016), 459.

¹³ Şahin, "Antropoloji ve Din", 459.

¹⁴ Şahin, "Antropoloji ve Din", 461.

¹⁵ Şahin, "Antropoloji ve Din", 462.

din ve büyü, sadece nesnelere yüklenen anlamları açıklamak ve insanların amaçlarını gerçekleştirmelerine yardımcı olmakla kalmaz. Bir başka deyişle, dinin açıklayıcı (bilişsel) işlevlerinin yanı sıra duygusal işlevleri de bulunmaktadır.¹⁶ Örnek vermek gerekirse din, kaygı giderici ve kuşkulara cevap olarak kullanılır ve ölüm korkusu veya ümitsizlik anında insanların dayanak noktası olur.

Malinowski, Melanezyalıları üzerinde gerçekleştirdiği ve uzun yıllar süren katılımlı etnografik gözlemlerde, ilkel toplumlarda kutsal sayılan, ayinlerde, sosyal düzende yerleşmiş ve kültürün temel ve aktif parçalarını oluşturan özel bir öykü türü bulunduğunu tespit etmiştir.¹⁷ Mitoslar, söylenceler ve halk masalları, kültürel inanç ve değerleri ifadelendirerek toplumun öğretilmesini istediği normları dile getirmektedirler.¹⁸

Mitler ve kutsallık arasındaki ilişki ise tartışmalıdır. Tartışmayı irdelemek içinse öncelikle kutsalın ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Rudolf Otto kutsalı dehşet verici olarak tanımlamakta ve kutsalın saygı ile karışık bir korku ve tarif edilemez bir hayranlık duygusu oluşturduğundan bahsetmektedir.¹⁹ Burada Otto'nun kutsal tanımını *öteki* ile ilişkilendirdiğini görüyoruz. O sanki kutsal olanın tanrı gibi aşkın ve yüce olması gerektiğini söylemektedir. Oysa Vergote'e göre kutsal, aşkın bir boyutta değil aksine dünyanın içerisinde, içkin bir boyuttadır. Durkheim ise kutsalı dinin özü olarak tanımlar. Ona göre kutsal, toplum tarafından ortak hedefin bireylerle yaşatılması amacıyla meydana getirilmiş kolektif bir bilincin

¹⁶ Şahin, "Antropoloji ve Din", 463.

¹⁷ Bronislaw Malinowski, *Büyü, Bilim ve Din*, çev. Saadet Özkal, (İstanbul: Kabalacı Yayınları, 2000), 106-107.

¹⁸ Şahin, "Antropoloji ve Din", 464.

¹⁹ Münir Yıldırım, "Mircea Eliade'de "Kutsal ve Kutsal Zaman" Kavramı", *Dini Araştırmalar* 10/28 (Haziran 2007), 5.

ürünüdür.²⁰ Durkheim kutsalı birleştirici güç olarak ele almakta böylece ortak bir tarihe vurgu yapmaktadır.

Kutsal tanımlamasında başvurulması gereken kaynaklardan biri de Mircea Eliade'dır. Eliade için kutsal, evrensel boyutu olan bir fenomendir.²¹ Eliade'ın görüşleri kutsalın insan zihnindeki konumuna cevap olabilir niteliktedir. O kutsalı insan bilincindeki bir aşama olarak görmez; bilakis insan bilincinin yapısı içerisinde bir unsur teşkil ettiğini savunur.²² Ayrıca Eliade'e göre mitler ve ayinler kutsalın sembolleridir. Kutsalın anlaşılmasında ise bu sembollerin büyük bir önemi vardır. Tüm bu sembolleştirme sürecine ise "inşa" denilebilir. İnşa edebilmek için öncelikle imha etmeli hatta tahrip edilmelidir. Bu tahrip sonucunda ortaya çıkan inşa sürecinde elbette bir kurgu oluşacaktır. Kurgulanan nesnenin ise kutsal olamayacağı beklenmektedir. Oysa Eliade'e göre mitin yaşayan bir olgu olarak kabul edildiği toplumlardaki bir insan "şifreli ve "gizemli" olmasına karşın "açık" bir dünyada yaşar. Ona göre dünya konuşur, bu dili anlamak için de mitleri bilmek ve sembolleri çözmek gerekmektedir.²³ Semboller her şeyden önce evreni "açık" kılmaktadır. Evren bu sayede "saydam" hale gelmekte ve aşkınlığı "gösterilebilir" olmaktadır. Tüm bu çıkarımlardan sonra diyebiliriz ki mitler ve anlatılar anlam arayan insan için bir gerekliliktir.

Böylece anlatı ve mitler bizi tekrar Homo Narrans'a getirmektedir. Bir şeyler anlatmak ve dinlemenin bireye tanıdığı konfor ve psikolojik etkilere dair birçok çalışma bulunmaktadır.

²⁰ Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, çev. Fuat Aydın, (İstanbul: Ataç Yayınları, 2005), 67.

²¹ Mircea Eliade, *Dinin Anlam ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1990), 9.

²² Yıldırım, , "Mircea Eliade'de "Kutsal ve Kutsal Zaman" Kavramı", 66.

²³ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017), 188.

Burada önemli olan husus, insanın anlatmak istediği ve düşündüğü şeyleri bir forma dönüştürerek anlatabilme durumudur. Söz konusu form bir matematiksel işlem veya bir anlatı olabilir. Yapılan bu sembolleştirmeler ile birey, zihninde oluşan cevap veya soruları muhatapına daha rahat aktarabilmektedir. Tam bu noktada ise yeni bir sorun açığa çıkmaktadır: Kurgulanan metnin muhatapta aynı şekilde anlaşılıp anlaşılamayacağı sorunu. Bahsedilen sorun ise yukarıda sözünü ettiğimiz başka bir sorunun cevabı olabilecek niteliktedir. İnsanoğlu neden var olduğundan beri “ben kimim?” diye sorar, neyi bilir ve neyi bilmek ister?

İnsanın kaçınılmaz olarak bir öznel anlama sahip olması bu sorunun her insan tarafından sorulması sonucunu doğurmaktadır. Aynı zamanda her insanın bir topluma veya topluluğa mensup olması ise bulunan cevabın bir diğeriyle paylaşılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu noktada diyebiliriz ki, kurgu metinler yanılısamdır ve gerçekliği sürekli yeniden inşa edilmektedir. Çünkü her kurgu muhatap olduğu kişi ile tekrar kurgulanmaktadır. İnsan, tüm bu kurguları cevap veremediği sorular yüzünden sormuştur ve bugün bilimin gelişmesiyle bu sorulara büyük ölçüde cevap verilebilir duruma gelmiştir. Bu da insanın kutsal olandan kopması sorununu beraberinde getirmiştir. Joseph Campbell çoğu düşünürün aksine, modern insanı kutsallıktan koparan şeyin bilim olduğunu düşünmemektedir. Ona göre bilimin yeni keşifleri, insan, onun kulakları, gözleri, düşüncesi ve konuşması –ya da teolojik bir ifadeyle Tanrı’nın kulakları, Tanrı’nın düşüncesi ve Tanrı’nın Sözü- olsun diye tüm bu evrende kendi en içsel doğasının bir yansımasını görmesini sağlayarak “antiklere katılmayı” sağlamaktadır. Böylelikle modern dünyada bilim, mitlerin bir fonksiyonunu icra ederek insanın

doğüstü olana, kutsala yaklaşmasını sağlamaktadır.²⁴ Bu tartışmalar ışığında kurgusal metinlerin basit bir anlatıdan ibaret olmayıp insanın anlamlandırma sürecine eşlik ettiği ve kutsal olan ile oluşan bağda aracı konumunda olduğunu ifade edebiliriz. Öyleyse, bilimin ve kesinliğin ön plana çıktığı modern dönemde kurguya bakış nasıldır?

3. Modern Dünyada Kurgu ve Bir Kurgu Ürünü Olarak Mitlerin Durumu

18. yüzyılda bilimin yaşadığı ilerleme ile mitler “uydurulmuş, saçma hikayeler” olarak algılanmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda ortaya çıkan pozitivism ve materyalizm akımları ile her şey laboratuvarlara sokulmuş, formüle edilemeyen tüm fikir ve anlatılar yanlışlanmıştır. Tüm bu yanlışlara inanan ve onların anlam değeri olduğunu düşünen insanlar ise “çağdışı ve bilgisiz” olarak adlandırılmıştır.

Mitlere dair bu olumsuz bakış açılarının yanında; 18. yüzyılda ortaya çıkan romantizm akımı gibi mitlere dair güveni devam ettiren fikir akımları da mevcuttur. Romantik fikirleri benimseyen kimseler tarafından mitlere bir değer atfedilmiş, ne olursa olsun mitlerde bir realite formunun olduğu öne sürülmüştür.²⁵

Süreç boyunca yaşanan bilimsel gelişmelerle bilim kendi kendini yanlışlamaya başlamıştır. Ayrıca yalnızca laboratuvara uygun olana inanan insan, kendi içerisinde bir anlam arayışına düşmüş ve birçok ruhani çıkmazlara düşmeye başlamıştır. Doğru denilenin esasında doğru olmama ihtimali kanıtlanarak varlığını kesinleştirmiştir. Ayrıca

²⁴ Fatmanur İlhan, *Efsane ve Mitlerin İşlevleri ve Modern Toplumdaki Yansımaları: Sarıkız Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 64.

²⁵ İlhan, *Efsane ve Mitlerin İşlevleri ve Modern Toplumdaki Yansımaları: Sarıkız Örneği*, 99.

kendini sorduğu sorular ile var eden insan, tüm kesin cevaplara karşı inanma ihtiyacını giderememiştir. İnanma ihtiyacı sonucu oluşan “anlam krizi”nin, bazı terapik ve dinsel hareketlerin artışı tetiklediğini²⁶ ve tüm bunların yeniden mitsel inançlara yol açtığını ifade edebiliriz. Weber’e göre anlama ve doğal olana kavuşmak için bilimin rasyonalizminden arınmak ve ilahi olana yönelmek gerekmektedir.²⁷ Böylece kişi kendisini ifade edecek yeni bir dil ortaya çıkarmaktadır. Ki ortaya çıkan bu yeni dil kendisini yeni dini hareketler, doğu mistisizmine yönelim, alternatif ve doğal tedaviler, paranormal iletişim olarak göstermektedir. Öyle ki, sosyal bilimler alanındaki araştırmalar da modernleşen toplumlarda kutsala ilginin arttığını göstermektedir.²⁸ Arslan’ın aktarımıyla, aşırı rasyonelleşmenin getirdiği anlam kaybı ve beraberindeki belirsizlik, büyüsunü kaybeden modern toplumu inanç patlamasına götürmektedir.²⁹

Tüm bu anlam krizleri ve kutsala dönüş isteğinin yanı sıra A. Einstein’ın Kuantum Fiziği’nin Newton fiziğini sarsması ile yeni bir döneme geçilmiş ve pozitif bilime karşı şüpheler artmıştır. Yine bu dönemde Mircea Eliade ve C. L. Strauss gibi araştırmacılar mitleri farklı bir açıdan ele almış ve onların ne için var olduklarını sorgulamışlardır. Ulaştıkları cevabı kabaca ifade etmek gerekirse söz konusu araştırmacılara göre mitler, insanın anlam dünyasını şekillendiren ve gerçekleri açıklamak için kullanılan kutsal anlatılar

²⁶ Mustafa Arslan, “Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 / 1 (Haziran 2010), 201.

²⁷ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Talha Parla (İstanbul: İletişim, 2004), 217.

²⁸ Arslan, “Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları”, 197.

²⁹ Arslan, “Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları”, 201.

bütünüdür. Durkheim'a göre ise mitler, toplumsal gerçekliği gizleyen bir anlayıştır ve bu gerçekliği simgelemek için kullanılmaktadır.³⁰

Gerçekleri açıklama ve şekillendirme ihtiyacı her an devam ettiğine göre bugüne dair mitler de olmalıdır. Öyleyse bugünün mitleri nelerdir?

Bu soruya cevap verebilmek adına bizzat mitlerin oluşum sürecini hatırlamak gerekmektedir. Mitler bilinçli bir eylem doğrultusunda mı oluşmuştur yoksa kendiliğinden ortaya çıkan süreçler midir? Bu soruya verilebilecek her iki cevap da doğrudur. Nitekim geçmişten bugüne gelen yazılı mitlerin bilinçli bir şekilde yazıldığı ve anlam kaygısı güdüldüğü açıktır. Ancak insan henüz çocukken kendi mitlerini oluşturmaya başlamaktadır. Anlamlandırma çabası ve cevap bulma arzusu mit oluşturma sürecini tetiklemektedir. Açıktır ki çocuk bu anlatıları oluştururken mit oluşturma amacıyla yola çıkmaz. O yalnızca duvara yansıyan bir gölgeyi anlamlandırmakta ya da elindeki bebekle oynamaktadır. Gecenin bir yarısı gökyüzünde parlayan ışık ve ardından gelen gürültü onun için anlama muhtaç sorulardır.³¹ Gök gürültüsüne Thor diyen viking ya da ona kocaman bir balon patlaması diyen çocuk arasında bir fark yoktur. Oysa gök gürültüsünün oluş nedeni bunlardan hiçbirisi değildir. Bu cevapların gerçek neden olmaması ise oluşturulan bu mitleri anlamsız ve gereksiz yapmaz. Çünkü birey için anlamlandırma işlevini yerine getirmektedir. Oysa Winnicott'a göre mit, inanırmış gibi yapmaktır.³² Benzer şekilde şizofreni ve alzheimer hastalığının ileri safhalarında

³⁰ Emile Durkheim, *Sosyoloji Dersleri*, çev. Ali Bertkay, (İstanbul: İletişim, 2006), 225.

³¹ Bu konuda bkz: D.W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, çev. Tuncay Birkan, (İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2003).

³² Uğur Orhan, *Çağdaş Sanatta Mitoloji* (Batman: Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 14.

birey kendi için bir dünya oluşturur ve bu dünya onun gerçekliği halini alır. Öyle ki mitlerin, bir “dil hastalığı veya delilik işareti”³³ olarak tanımlandığını da görmekteyiz. Sonuç olarak diyebiliriz ki mitler, dış dünyanın cevaplarının bireye özgü dünyaya yeterli cevap olamadığı durumlarda ortaya çıkmıştır.

Tüm bu bilinçsiz mitleştirmelerin yanında bilinçli bir şekilde oluşturulmuş ve eser denilebilecek nesne halini almış modern yapıtlarla da karşı karşıyayız. Kurgu eserler bu bağlamda ele alınabilir. Roman, sinema veya bir reklam metninin mitik öğeler barındırması mümkündür. Nitekim Mircea Eliade bunu şöyle ifade etmektedir:

“Çağdaş insanın mitleri, bayıldığı gösterilerde, okuduğu kitaplarda gizlenmiş mitolojileri hakkında koskoca bir kitap yazılabilir. Şu “rüya fabrikası” sinema birçok efsanevî temayı ele almakta ve kullanmaktadır: kahramanla canavar arasındaki mücadele, katılmaya ilişkin kavga ve sınamalar, örnek tip ve imgeler (“Genç kız”, “kahraman”, cennet manzarası, cehennem vs.). Okuma bile mitolojik bir davranış içermektedir; bunun nedeni yalnızca ilkel toplumdaki efsane anlatımı veya Avrupa’nın kırsal cemaatlerinde henüz canlı olan sözel edebiyatı ikâme etmesi değil, aynı zamanda ve özellikle çağdaş insana, efsanelerle gerçekleştirilenine benzeyen bir “zamandan çıkış” sağlamasıdır. İster polisiye bir romanla zaman “öldürülsün”, ister yabancı bir zamansal evrene nüfuz edilsin, okuma çağdaş insanı kişisel süresinin dışına atmakta ve onu başka ritimlerle bütünleştirmekte, onu başka bir tarihin içinde yaşatmaktadır.”³⁴

Kurgu eserlerden örnek vermek gerekirse bugün kült haline gelmiş Harry Potter, The Lord Of The Rings, The Matrix gibi film serileri kullandıkları fantastik evrenlerle izleyicilerin zihinlerine

³³ Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, 106.

³⁴ Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, 182.

yansıtılan adeta “modern zamanların miti”³⁵ olarak görülebilir. Fantastik kurguları simgesel anlam aracı yapmak sinemada popülerliğini devam ettirmektedir. Fantastik kurguların yanı sıra mitlerden veya doğu mistisizminden öğeler barındıran yapımların varlığı da gün geçtikçe artmaktadır. Öyle ki, kültür endüstrisinin önemli bir dalı haline gelen Netflix’te yayınlanan yerli yapımlara baktığımızda da bunun etkilerini görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse 2022 çıkışlı Zeytin Ağacı³⁶ adlı dizi, kanser tedavisi gören ancak istediği sonucu alamayan bir hastanın spiritüel bir seans yardımıyla kendisini iyileştirdiğini ve bu seansın birçok farklı konuda kişiyi, farkında olmadığı ama sahip olduğu anlamlarla tanıştırdığını görmekteyiz. Yine 2022 yapımı yerli bir film olan Aşkın Kıyameti³⁷ adlı film, yoga sürecinde tanışan kişilerin “kendilerini gerçekleştirme” sürecini konu almaktadır. Yeni Dini Hareketler çatısı altında yer alan bu doğu mistisizmine yönelişin tesadüfi olmadığını, bunların “sosyal ağların etkisi, bireyselleşme, ikame aile ihtiyacı”³⁸ gibi sebeplerden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Arslan’ın aktardığına göre Weber, “evrenin mekanik bir tarzda işlediğinin tasavvur edildiği bir yerde bireyin, varoluşsal ve içsel kurtuluşu, toplumsal alanın bir üyesi olarak değil... ve mistik tarzda arayacağını” ifade etmektedir.³⁹

Dolayısıyla mitler modern dönemde yokmuş gibi görünseler de esasında form değiştirerek varlıklarını devam ettirmektedir. Çünkü insan daima anlamlandırma sorunu ile karşılaşmaktadır. Bu sorunun cevabının verilebileceği yollardan birisi ise mitlerdir.

³⁵ Arslan, *Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları*, 197.

³⁶ Burcu Alptekin, *Zeytin Ağacı*, (Dizi,2022-)

³⁷ Hilal Saral, *Aşkın Kıyameti* (Film, 2022).

³⁸ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Sentez 2004), 249-253.

³⁹ Arslan, *Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları*, 204.

Sonuç

Evrimsel teoride insan, *Homo Sapiens* yani bildiğini bilen insan olarak gelişmiştir. Bu gelişimin en önemli ayırıcı unsuru olan dil ve dil ile oluşturulan kurgular insanla birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu süreçte dil, ortak bilinç ve iletişim sahası işlevini görürken yalnızca sözel olarak değil simgesel anlamını da kullanarak kültür aktarımı yapmaktadır. Aktarılan kültürün izlerini ise mitlerde bulmamız mümkündür. Geçmiş kültür ve sorularla oluşan mit, gelecek kültüre zemin ve malzeme hazırlar. Böylece dil, kültür ve mit arasında sürekli birbirinden etkilenen bir döngü oluşmuş olur. Bu döngünün sebeplerinden birisi ise insanın anlamlandırma ve iletişim kurma çabasıdır. Söz konusu çaba doğrultusunda insan daima soru sormakta ve halihazırdaki cevaplarla beslenerek fakat onlarla yetinmeyerek öznel cevaplarını ve kurgularını aramaktadır. Mitler her ne kadar bilinçli şekilde oluşturulmuş kurgu ürünü olsalar da anlam dünyasını oluşturma ve hikayeleştirme çocuklukta başlayan bir durumdur. İnsan küçük yaştan itibaren “neden ve nasıl?” sorularıyla arayışını devam ettirmekte ve bulduğu cevaplar üzerinden kurgu inşa etmektedir.

Bilimin ilerlemesi ile modern döneme gelindiğinde ise bazı sekülerleşme teorileri sorulara bilimsel ve kesin cevap verileceği, dolayısıyla kurgu ve kurgu ürünü olan mitlerin ve kutsal referansların terk edileceğini iddia etmekteydi. Oysa bilimin gelişmesi soruları durdurmamıştır. Bu da insanın kesin cevaplardan ziyade kendisine ait gerçek cevaplar aradığının bir başka kanıtıdır. Nitekim anlatılan *saçma* hikâye ve mitler bilim ile yanlışlandıkça anlam krizi ortaya çıkmış ve bazı terapik ve dinsel hareketlerin etki alanının artmasına sebep olmuştur. Bu kurgular bütünü ise kimi zaman kültür kimi zaman ise dinî yorum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak günümüze

bakıldığında soruların ve kurgu inşa etmenin sonlanmadığını, bilakis form değiştirerek de olsa insanın anlam arayışında varlığını devam ettirdiğini görmekteyiz. Mitlerin ve kurguların günümüzde farklı formlarda varlığını devam ettirdiği yeni dini hareketler ise bu bağlamda yeni araştırma alanları sunmaktadır.

Kaynakça/Referances/المصادر

- Armstrong, Karen. *Mitlerin Kısa Tarihi*. çev. Dilek Şendil. İstanbul: Merkez Kitapçılık, 1. Basım, 2005.
- Arslan, Mustafa. "Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları Geç Modern Dönemde Büyü-Din İlişkisinin Sosyolojik Analizi". İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 / 1 (Haziran 2010), 195-211.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. çev. Fuat Aydın. İstanbul: Ataç Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Durkheim, Emile. *Sosyoloji Dersleri*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim, 1. Basım, 2006.
- Eco, Umberto. "Bir Göstergebilim Kuramının Sınırları ve Erekları". çev. Gül Işık. *Yazko Çeviri* 2 / 9 (Kasım-Aralık 1982).
- Eliade, Mircea. *Dinin Anlam ve Sosyal Fonksiyonu*. çev. Mehmet Aydın. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1990.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım, 1. Basım, 2009.
- Güzel, Ebru - Karakurt Arzu. "Dil Yozlaşması ve Söyleyiş Bozukluğu: "Televizyon Reklamlarının Göstergebilimsel Açından Çözümlemesi"". *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 2 / 4 (2016), 1-15.
- Harari, Y. Noah. *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. çev. Ertuğrul Genç. İstanbul: Kolektif Kitap, 5. Baskı, 2015.
- İlhan, Fatmanur. *Efsane ve Mitlerin İşlevleri ve Modern Toplumdaki Yansımaları: Sarıkız Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/6195/1/363742.pdf>
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Sentez, 7. Basım, 2004.
- Malinowski, Bronislaw. *Büyük, Bilim ve Din*. çev. Saadet Özkal. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2. Basım, 2000.
- Orhan, Uğur. *Çağdaş Sanatta Mitoloji*. Batman: Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şahin, Mehmet Cem. "Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20 / 2 (Ağustos 2016), 451-473.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. çev. Talha Parla. İstanbul: İletişim, 6. Basım, 2004.
- Winnicott, D.W. *Oyun ve Gerçeklik*. çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2003.
- Yıldız, Ethem. *Din ve Bilişsel Sosyoloji Bağlamında Postmodern Kimlik Sorunsalı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Yıldırım, Münir . "Mircea Eliade'de "Kutsal ve Kutsal Zaman" Kavramı". *Dini Araştırmalar* 10 / 28 (Haziran 2007): 59-82.

İnternet Kaynakları

Nişanyan Sözlük. Erişim 7 Haziran 2022.

<https://www.nisanyansozluk.com/?k=in%25C5%259Faat>

Wikipedia. Erişim 8 Temmuz 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Homo_narrans

Alptekin, Burcu. Zeytin Ağacı, (Dizi,2022-) <https://www.imdb.com/title/tt14899624/>

Hilal Saral, *Aşkın Kıyameti* (Film, 2022) <https://www.imdb.com/title/tt14369296/>